

A „kivüliség” felé

„Legyen szó művészetet, irodalmat vagy értekező művet tárgyaló bírálatról, mint recenzens, köteles vagyok úgy tenni, mintha az imént érkeztem volna a Marsról, és fogalmam sem lenne a szerző személyéről. Legfeljebb korábbi munkáit ismerhetem.” — írja egyhelyütt Angyalosi, hogy azután a 'kritikusi jómodor' ezen aranyszabályát, nemcsak mint gyakorlatilag betarthatatlant, hanem mint érvénytelent, mert csupán látszólagos tárgyilagosságra törekvőt elutasítsa és megfogalmazzon valamit, amit egész kritikusi tevékenysége során megvalósítani igyekezett: *a személyesség maximumára való törekvést*. Mert, ahogy mondja, „annak, aki mások szövegeiről érvényes mondatokat akar megfogalmazni, a személyesség maximumára kell törekednie.”

Angyalosi Gergely persze a szó szokványos értelmében nemcsak kritikus. Tanulmányokat, sőt monográfiát ír, előttem fekvő két könyve¹ tulajdonképpen kritikáit nem is tartalmazza. És mégis egyértelműen úgy tekinti: az, amit csinál, az kritika; ő pedig — eszerint — azzal a fenntartással, hogy nem hiszi, miszerint „kritikusnak lenni olyan kivívott rang, amelyet nem lehet elveszíteni” — kritikus. Jóllehet, mondja, egyre kevésbé tudná szabatosan elmondani, hogy az „miben is áll 'sajátlag'”. Hacsak nem azt kell kritikusnak neveznünk, „aki megpróbálja számon tartani a költők bordáinak hollétét.” Ez persze nem olyan egyszerű. Hiszen ehhez tudnia kell, mit jelent valamit számon tartani, kit nevezhetünk költőnek, mi az a borda, nem is beszélve a helymeghatározás szinte beláthatatlan nehézségeiről.

Nos, Angyalosinak nemcsak tanulmányai, melyek ugyancsak szerteágazó érdeklődésről tesznek tanúbizonyságot, hanem

Barthes monográfiája is ezeknek a kérdéseknek kísérel meg utána járni. Mit csinálok én, a kritikus, s főleg, mi jogon teszem, amit teszek. Mondhatnám úgyis: Nem tudok lemondani arról, hogy ítélek. Csakhogy: Honnan veszem a bátorságot ahhoz, hogy ítélek?

De mi köze ennek a fentebb emlegetett személyességhez? Sok, nagyon sok. Mindenek előtt: Bárkiről írjon is Angyalosi — mert jól lehet, mint mondtam, itt nem tulajdonképpeni kritikáiról van szó, nem olyan írásokról, amelyek 'újszülött' műveket ítélnék meg, azért nemcsak a *Roland Barthes*, hanem a tanulmányok szinte minden egyes darabja is valakiről szól, nem pedig valamiről — valamiről legfeljebb csak úgy, hogy valakinek a valamijéről, Tersánszky Kakkuk Marcijáról, József Attila, Füst Milán, Pilinszky egy-egy költeményéről, Balázs Béla Naplójáról, Foucault episztemológiájáról vagy *Felügyelet és büntetéséről*, hogy csak úgy találomra ragadjak ki néhány írást —, valamilyen értelemben azonnal megjeleníti annak személyiségét is, s ugyanakkor bármilyen tartózkodó legyen is Angyalosi, mert határozottan az, személyes viszonyt is alakít ki ehhez a személyiséghez. Angyalosi Gergely azért remek kritikus és elemző, mert írásaiban majd mindig meg tudja valósítani ezt a személyességet, ami azután rendkívül sajátos hatást gyakorol olvasójára. Az olvasó nem kényszerül azt a kínos kérdést eldönteni, hogy igaza van-e Angyalosinak. Ez a kérdés ugyanis kínos akkor is, ha az olvasó ismeri az elemzett művet, mert ilyen esetben Angyalosi írását csak akkor tarthatja 'jónak', ha történetesen egyetért ítéletével, 'rossznak', ha nem; de persze kínos akkor is, ha az elemzett mű ismeretlen a számára: arra érezné kényszerítve magát, hogy mielőtt elfogadja vagy éppen elutasítja Angyalosi írását, elolvassa a szóban forgó művet. Ha 'az igaza van-e Angyalosinak' kérdés releváns lenne, akkor én például aligha tudnám eldönteni, hogy a *Roland Barthes, a semleges próféta* nagyszerű könyv, egyáltalában, hogy érdemes volt-e elolvasnom (!), hiszen alig-alig ismerem Barthes-ot. Márpedig ezt a kérdést akkor is el tudnám — pozitíve — dönteni, ha Barthes egyetlen sorát sem olvastam volna. Angyalosit érdemes volt elolvasnom Angyalosiért, ha pillanatnyilag Barthes 'önmagában'² kívül esik is érdeklődésem körén. Hiszen nem Angyalosi állításairól kell eldöntennem, hogy *igazak-e*. Csak azt kell tudnom eldönteni — méghozzá nem valamiféle teoretikus utánagondolással, hanem az olvasás okozta örömezzel segítségével —, hogy Angyalosi kritikai értelmezése *érvényes-e*.³ Ez az érvényesség meg a

szöveg immanens adottsága: adódik Angyalosi Gergely kritikusi személyiség személyes viszonyából az általa re-konstruált (és bizonyos értelemben meg-konstruált) költői, írói, kritikusi, teoretikusi személyiséghez. Az érvényesség mintha az autentikussággal lenne rokon (vagy netán azonos): El tudom-e hinni a maga személyiségét legalább felvillantó kritikusnak, hogy az általa elemzett személyiség látható úgy, ahogyan ő látja, *meg tudom-e élni* vele együtt mondjuk az ő Roland Barthes-ját.⁴ Azaz hogy autentikusnak tudom-e tekinteni a két személyiség viszonyát.⁵

Nos: Talán leginkább azt mondanám el, hogyan is éltem meg Angyalosi Roland Barthes-jának személyiségét; ezen keresztül ugyanis nagyon közel vélek kerülhetni Angyalosi Gergely kritikusi személyiségéhez is, aki persze nem egyszerűen csupán kritikusi személyiség a szó közönséges értelmében. Mint alkotó is több, mindenképpen sokarcúbb annál, mert, mint már emlegettem, a költők, írók és még sokan mások bordái hollétének számontartásához oly sok mindent kell végiggondolnia, hogy a határátlépés elkerülhetetlen: a „szempontok, elvek, értékek, kategóriák”, melyeknek segítségével közelít a műhöz, ma nem adottak, a kritikusnak magának kell nem csupán megválasztania, hanem kidolgoznia, sok esetben kiküzdenie őket. A kritikus, tetszik, nem tetszik, kénytelen filozófus lenni, mert „nem tarthatjuk kizártnak, hogy [még] az impreszionista kritika oldalán [s]em csupán elmélet-morzsákat találunk, hanem... normatív elemeket úgyszintén”. Minden ezek körül a „normatív elemek” körül forog ugyanis. A kritikus — de nem csak a kritikus, *az ember* sem⁶ — nem mondhat le arról, hogy ítéljen. Ez a meg-nem-engedés, az, hogy nem minden művészet, amit valaki — többnyire létrehozója — annak deklaráál, hogy van jó és rossz művészet, hogy nem mindegy, hogyan él, mit választ — vagy „preferál”, mondaná inkább Barthes-tal Angyalosi — az ember, hogy van Jó és van Rossz, hogy van, amit szabad és van, amit nem szabad, *ez* a probléma abban a világban, melyben minden kontingenssé vált, pontosabban, amelyben tudomásul vettük mindenkinek kontingenciáját. A probléma ugyanaz, akár a személyiségről, akár a műről, akár a személyiség vagy a mű megítélésének lehetőségéről van szó. A személyiségnek nincsen szilárd magja, a mű mű-ségének, hogy remekmű-ségét végképp ne is említsük, nincsenek kritériumai, nincs alapja, nincsenek olyan fix elvek, melyeknek segítségével a személyiséget, a személyiség magatartásának egészét, egyes vi-

szonyulásait megítélhetnénk — és mégis mindenütt vannak vagy legalábbis tételezünk, tételezni szeretnénk határokat: a személyiség határait éppen úgy, ahogy a megítélését.

Angyalosi Barthes-ban olyan személyiséget lát, aki, vagy — talán így pontosabb —, Angyalosi úgy konstruálja meg Barthes személyiségét, mint aki egész életében újra és újra nekifut ezt a paradoxont megoldani. Ha Angyalosi-Barthes olyanokat mond, hogy 'van középpont, de üres', ha valaki — Barthes persze —, 'semleges próféta', ha valaki úgy elkötelezett, hogy egyben elhatárolja magát elkötelezettségétől („az irodalom az elköteleződés örök elmulasztása”), és hogy még ez a felfüggesztett, örökkön elmulasztott, törlésjel alá helyezett elkötelezettség sem szól politikai mozgalomnak, politikai pártnak, meghatározott világnézetnek-ideológiának, de még csak az irodalmi nyelvnek sem, hanem egyszerűen csak — semminek (nem a Semminek, nem Heidegger Semmijének, egyszerűen csak semminek sem szól), ha Angyalosi azt mondja Ignotusz-szal — többször is idézi a két kötetben Lukács által a cinizmus netovábbjaként aposztrofált mondását —, hogy „nem osztjuk nézeteinket”, akkor mindig a paradoxonnal való megbirkózás egy-egy majdnem lehetetlen lehetőségét, egy olyan lehetőségét állítja az olvasó elé, melyet csak úgy lehet elfogadni, hogy tudatában vagyunk: kénytelenek leszünk rövidesen elfordulni tőle..., csendesen odébállni.⁷

Angyalosi nem Barthes-tól, de nem is Derridától tanulta azt, ahogyan lát. Barthes is, talán ő leginkább, de Derrida is és még sokan mások csak a megfogalmazásban voltak segítségére. És abban, hogy megerősítve érzi azt a mélyről fakadó meggyőződését: a maga ironikus-szkeptikus kedélyének igenis lehetséges ma (ma is?, vagy ma igazán?) teoretikus megfogalmazása; hogy a bizonyosságok elpárolgása és a világ, ill. a személyiség centrumtalansága látván nem elkerülhetetlen a „sopánkodó kultúrkritika”⁸, aminek szerrinte majdnem elkerülhetetlen következménye, hogy a kultúrkritikus lázadása túlzott jelentőséget tulajdonít kritikája gyűlölt tárgyának, s így foglyává is lesz annak.⁹ Angyalosi 1989-ben írt egy Kakukk Marci tanulmányt.¹⁰ Kakukk Marcija maga is azzal látszik foglalkozni, hogy számontartja a költők bordáinak hollétét, ez a Kakukk Marci a 'nyitott személyiség' maga.¹¹ „Marcii... elfogadja a világot, úgy, ahogy van, nem szegül ellene Don Quijote vagy valamely szent módjára.” „Valami ösztönös erkölcsi érzék lappang mögötte,

amely többet enged meg, mint a polgári morál, ám korántsem bármit.” Tersánszky Marci-jellemzése: „különös, rugékony kedély”, éppen a nyitott személyiséget írja le, ezt a „kívül-állót, nem ragaszkodót”, ezt az „egykedvűen tárgyilagosat”, aminek persze megvan „a másik oldala: a személyes felelősségérzet hiánya.” Úgy tűnhetnék, ez azért csak-csak valami negatív tulajdonság, de Angyalosi így folytatja: „Legalábbis ami a világ berendezkedését és mások vétkei illeti. Marcitól idegen a keresztény felelősségvállalás az elrontott világegyetemért, a pusztá létezéssel már együtt járó bűnösség tudata, amely minden moralizáló attitűd forrása. Számos szituációban kiderül hogy Marcit nagyon is bántja a lelkiismeret, ha úgy érzi, hogy viselkedése akarva vagy akaratlanul bajt, kárt, kellemetlenséget okoz másoknak. De azért, amin nem változtathat, nem hajlandó bűnösnek érezni magát.” Marci „... önmagát is mindig a természet részének tudja; s ily módon azt sem téveszti szem elől, hogy a természetet nem lehet legyőzni.” „Kakukk Marci életfelfogása... mutat némi rokonságot a Zen buddhizmussal.” „Tudja, hogy a létezéshez csak úgy ragaszkodhat, ha egygé válik a világgal... ragaszkodik a világhoz és nem ragaszkodik a világhoz. Nem lehet felosztani a világot azokra a dolgokra, amelyekhez ragaszkodik, és azokra, amelyekhez nem ragaszkodik. Alapvetően elfogadja a világot, ez a döntő. ... 'A virág lehull, ha szeretjük is, a gyom nő, ha nem szeretjük is' — mondotta a zen egyik mestere.” „Természetes lény; szelleme lágy, rugalmas, alkalmazkodó szellem: *nyu nan shin*, ahogy Suzuki mester mondja. 'Különös, rugékony kedély.' Tersánszky szavával és évődő európaiságával: csirkefogó.”

Talán ennyit, ez már elegendő fogódzót nyújt ahhoz, hogy Barthes felé tájoljon. Hogy Kakukk Marci Angyalosi kedvenc regényhőse vagy legalábbis kedvenc regényhőseinek egyike, azt — gondolom — ezek után nem kell bizonygatnom. Hogy Angyalosi szemében a „nyitott személyiség” megtestesülése — az meg nem lehet vitás, mondanám, ha nem tudnám, hogy a „nyitott személyiséget” tulajdonképpen nem lehet megtestesíteni. Nem úgy van az, hogy minden egyes nyitott személyiség rendelkezik a nyitott személyiség alaptulajdonságaival és még más, csak rá jellemző egyedi tulajdonságokkal, amelyek persze nem mondhatnak ellent a nyitott személyiség alaptulajdonságainak. A nyitott személyiség nem definiálható rámutatással sem, a nyitott személyiség nem testesíthető meg. Nem úgy van az, hogy Kakukk Marci nyitott személyiség, bár

csirkefogó, ha nem is nagyon ártalmas, hanem Kakukk Marci annyiban nyitott személyiség, amennyiben csirkefogó, meg amennyiben alkalmazkodó szellem. Annyiban, amennyiben olyan, amilyen nem mindenki tud lenni (hiszen nem is tudjuk, „miért lett éppen ilyen ez az ember”). Kakukk Marci más mint a többiek. De ezek a többiek nem mind zárt személyiségek: Kakukk Marci, mint nyitott személyiség más mint a többi nyitott személyiség. Nemcsak különbözik tőlük, hanem más.

Ebben a *más*-ban látom én Angyalosi Barthes-jának titkát is. A más, a mindentől más, ami úgy is mondható, hogy centrum nélküli¹², ha nem is határolatlan, hanem határolt, csakhogy ez a határoltság megint nem megrajzolható kontúrokat jelent.¹³ Angyalosi Barthes-ja kétségkívül ilyen. Mindig más — de valami mégis biztosítja azonosságát. Barthes-nál ez Angyalosi szerint mintha az elkötelezettség lenne, ha tetszik: a próféta-ság. Abban a pillanatban, ahol Angyalosi elkezd mesélni a Barthes-történetet, ez az elkötelezettség még nagyon határozottan valami iránti, a baloldaliság iránti elkötelezettség (Sartre meg Brecht a csillagok) — amit persze Angyalosi nem szeret, de a dolog igazából nem is a tartalma miatt irritálja (akkor ilyen volt a világ), hanem a merevsége miatt. Angyalosi azonban mégis szereti *Az írás nullafoká-t* (ellentétben a *Mitológiák*-kal), mert Barthes tudja, hogy a politikai elkötelezettség nem teremt jó irodalmat¹⁴, tudja, hogy „a 'jóhiszemű', 'jó lelkiismeretű' írás csak értéktelen vagy alacsonyrendű irodalom előállítására alkalmas.” És „erre a 'politikus irodalmat', ezen belül a baloldal írásmódját hozza fel például.” Ennek eredményeként azután „*Az írás nullafoká-t* író, vagy inkább tanulmánydarabokból összeállító Barthes gondolkodására az átmenetiség, a különféle diskurzusok békétlen egymás mellett élése volt jellemző.”

Jön a *Michelet*, a *Mitológiák*, az *Essais critiques*, majd a nagyon fontos Racine-vita. Az ellenfelek — valami tisztességes akadémikus, a Sorbonne tanára, Picard — mindenek előtt Barthes-nak abba a mondatába kötnek bele, hogy „Racine-ról lehetetlen az igazságot kimondani.” Picard meghúzza a vészharangot: „... maga a valóság [*la réalité elle-même*] forog itt kockán.” Angyalosi megállapítja, hogy persze nem könnyű megállapítani, mit ért Barthes egyáltalán igazságon, az azonban világos, mit tekint Picard valóságnak. „Amit... Picard szemérmesen 'valóságnak' nevez, az tulajdonképpen maga a lényege szerint nem plurális igazság.” Ez pedig az „ob-

jektivitás”, ami egyenlő a dolgok létezésével rajtunk kívül. Csak-hogy, kérdezi Angyalosi Barthes-tal, „... a műnek ugyan melyik sajátossága vagy minősége az, amelyik 'rajtunk kívül' létezik?” És mégis — s talán ez az igazán fontos itt Angyalosinak — Barthes is „azt mondja, hogy az irodalomról való beszédnek megvannak a maga szabályai, vagyis távolról sem lehet 'bármit mondani' a művekről.” Az igazságot nem lehet kimondani, mert ha a magam igazságát tekintem az egyedülinek, az 'objektívnek', azzal hatalmi pozíciómat védelmezem, ill. hatalmi pozícióra akarok szert tenni.¹⁵ Az *igazságot* nem lehet kimondani, mert nincs, mert csak a hatalom diskurzusaként értelmezhető. De az igazságot *nem lehet kimondani*, jóllehet azért valamiképpen csak-csak van: az értelmezésnek vannak határai, melyeket átlépni nem lehet: ha átlépjük őket, állításunk nem hamis — hazug lesz.

Az az Isten és én-nélküli metafizika, ami az üres középpont gondolatát hordozza vagy azonos is azzal, *A jelek birodalmában* születik meg. „Felfogni azt, aminek felfogására saját nyelvünk nem ad lehetőséget: ezt kísérli meg *A jelek birodalmának szerzője*” — írja Angyalosi, s ezt megint, mint előzőleg a Kakukk Marcinál, a Zen-nel hozza összefüggésbe. Ez itt biztosan nem jogosulatlan, hiszen ez a könyv a szó szoros értelmében nem élménybeszámoló ugyan, mégis Japánról szól, „Japán-fikció”, ahogy Angyalosi mondja. „A nyugati felfogás szerint a Semmi mindennek helyet adhat; a *szatori* arra döbbsenti rá átélőjét, hogy a Semmit semmi sem helyettesítheti.” Barthes-nál megtörténik a jelentő „sietség és agresszivitás nélküli araszolása a nem elérendő, mert elérni jóformán nem is érdemes (mert végső soron üres) jelentett felé”, ami arra hivatott, „hogy az emberi transzcendenciavágy, a transzcendenciához való viszony különböző formái levetkőzzék vagy kijátsszák a transzcendens lényeg kifejtéséből adódó ideológiák intoleranciáját és agresszivitását.” Ebben az elemzésben felfedezni vélem mindazt, ami Angyalosi számára talán a legfontosabb. A tudomásulvételét annak, hogy az ember vágya a transzcendencia iránt, a rajta és kontingens világán kívül fekvő centrum iránt leküzdhetetlen, ugyanakkor annak a lehetőségnek a keresését, hogy a centrum tételezése ne vezessen megalapozatlan hitekhez, a transzcendencia és az én lényegét kifejtő metafizikához, ami éppen az alap quasi csupán megérzett alaptalanságának következményeként előálló frusztrációból fakadóan óhatatlanul agresszív fundamentalizmusokba torkollik. Az

üres centrum, valami a *batku* alapját is képező „én és Isten nélküli metafizika” — ez az, ami felé Barthes nyomán Angyalosi tapogatózik. Pontosabban, ahogy már említettem, az Angyalosinál eleve meglévő, valamifajta dinamikus egyensúlyra irányuló törekvés így talál Barthes nyomán kifejezést a maga számára. Ha nem tévedek, ugyanezért fontos Angyalosi számára a *Világoskamra* is. Mint olyan mű, amely ezúttal mint mű valósítja meg az üres centrumot. A fotográfia mint művészet mibenlétét tárgyaló könyv centruma az a fénykép, melyen Barthes felfedezni véli már halott édesanyját. Barthes azonban nem mutatja meg ezt a képet az olvasónak. A mintegy a Barthes-könyvet összefoglaló, egyben persze Angyalosi Barthes-jának személyiségét most már mint egészet (Barthes halott) bemutató „Az individuum utópiája” című zárófejezetben azután felbukkan a következő Barthes-i mondat: „Az ő szemében a társadalmiság voltaképpen nem más, mint a különböző nyelvek (diskurzusok, fikciók, imaginárius működések, érzélmódok, rendszerek, tudományágak) szüntelen, hatalmas surlódása..”¹⁶

Ez az a pont azután, ahol Angyalosiban Barthes és Derrida összekapcsolódnak. *A Roland Barthesban* is ott jelenik meg Derrida, ahol Barthes a zenhez kapcsolódik, illetve ahol Angyalosi Barthesot a zenhez kapcsolja. „*A jelek birodalma* úgy erősíti meg Derrida koncepcióját, hogy bemutatja az egyetlen általa ismert nyelvi tapasztalatot, vagy inkább praxist, amely a nyelv természetének tiszteletben tartásával — annak nem ellenszegülve — képes utalni valamilyen nyelven kívülre. Némelyest úgy, ahogy Derrida leírja a metafizikához való viszonyunkat, vagyis paradox módon: a metafizikából — Barthes-nál a nyelv szférájából — csak úgy léphetünk ki, hogy közben teljes mértékben *belül* maradunk. Kis leegyszerűsítéssel: a nem metafizikus kijelentés a törlésjel alá helyezett — de azért jól látható — transzcendencia.” Angyalosi két Derrida-írása¹⁷ ugyanezt emeli ki: a dekonstrukció mint kritika, amely szemben a 'metafizikai kritikával', azzal, amely a metafizikában nemcsak benne marad, de azt jó lelkiismerettel bár rosszhiszeműen vállalja is, maga sem tud kilépni a metafizikából (mit tegyünk, mi már csak európaiak maradunk!), de a különböző nyelvek állandó *tudatos* ütköztetésével furtonfurt „rákérdez”. Derrida „[ú]gy mondott le a 'jó lelkiismeretű' (de valójában rosszhiszemű) bizonyosságról, hogy paradox logikával fenntartotta a — személyes, gondolkodói polgári — felelősség igényét, ha úgy tetszik *követelményét*.” „... nincs

egyetlen olyan szava, gesztusa, nyelvi eszköze sem, amely kívül esne a metafizikán; azt ellenben megteheti, hogy folyamatosan rákérdez ezekre a szavakra, gesztusokra, nyelvi eszközökre, vagyis hogy folyamatosan tágítja a metafizikán belüli mezőt (Foucault szép kifejezésével élve) a 'kívüliség gondolata' irányába." Ha Derrida „... atól válik valóban dekonstruktívvá, hogy mindent megkérdőjelez: nemcsak magának a kérdésnek a funkcióját nem veszi magától értetődőnek..., hanem folyamatosan firtatja saját kérdéseinek, saját dilemmáinak 'lehetőségfeltételeit' is", akkor Angyalosi az igazán dekonstruktív kritikus.

Budapest

Vajda Mihály

Jegyzetek

¹ Az egyik egy teljes életművet tárgyaló monográfia: *Roland Barthes, a semleges próféta* (Osiris-Gondt, Budapest, 1996, Horror metaphysicae sorozat), a másik pedig néhány tanulmányát tartalmazza (*A költő hét bordája*, szerk.: Gulyás Gábor és Valastyán Tamás, Latin betűk, Debrecen, 1996.).

² Ha van ilyen. Persze van. Az a Barthes, akit én olvasok.

³ Azt a gondolatot, hogy a kritikának érvényesnek, nem pedig igaznak kell lennie, amit én Angyalosítól tanultam, Angyalosi Barthes *Essais critiques*-jének elgondolásaként írja le, de saját egész kritikusi tevékenységének mottója is lehetne.

⁴ Úgy vélem, ebből a szempontból mindegy is, vajon tekinthető-e a kritika maga is egyfajta (szép)irodalmi műfajnak. Utasítsa bár el valaki a kritika mint művészet koncepcióját, az igényes kritika bizonyára nem csupán orientálni akar, s végképp nem akarhatja a bírált alkotót jobb művek létrehozására ösztökélni. Hadd idézzem ezzel kapcsolatban Angyalosi egy fontos gondolatát. „Nem a felelőtlenség csábítása..., hanem a logika mondatja Ignotus-szal, hogy 'a kritikának csak az a joga van meg az életre, hogy maga is művészet', hiszen egyébiránt 'alig van művészet, amelyet valóban fejlesztett, s nem csupán a fejlődésnek sántikált utána'. A megfogalmazás naivitását mára talán elavultnak érezzük, azonban a jelzett probléma — a kritika mint művészet — a mai napig eleven, új formákban újjáéledő koncepció. Ténynek tekinthető ma is, hogy az élő irodalmat szolgáló kritika kimutatható 'haszna' minimális. A legszínvonalasabb elméleti iskolák küszködnek világsszerzte a kritika autonómiájának, specifikus műfaji önelvűségének érvényes megfogalmazásával.” Az általam említett 'megélés' lehetősége mindenképpen elengedhetetlennek tűnik a számomra, jelentsen ez akár műélvezetet, akár jelentsen azt, amit jelentős szemle tudományi munkák olvasása vált ki belőlünk.

⁵ Éppen mert a kritikának a személyesség maximumára kell törekednie, a kritikusként semmi oka nem lehet a bíralt szerző személyéhez fűződő személyes kapcsolatát zárójelbe tenni — fejtette ki Angyalosi barátom az én egyik könyvemről írott bírálatában. A kritika személyességével kapcsolatban ott kifejtetteknek minden mondatával egyetérték, és magam is mélyről jövő készletést érzek

Angyalosiról írván megmondani: én sem most jöttem a Marsról, sőt, mi több, a szerzőhöz másfél évtizede munkatársi kapcsolat és az idők során egyre elmélyülő barátság is fűz. Nem hiszem azonban, hogy a két könyvben megnyilvánuló kritikus személyiséget csupán ezért érteném úgy, ahogyan értem. Bizonyára nem lehet kizárni, hogy a személyes és közeli ismeretség, az eleven személyiség vonzása hozzásegített Angyalosi gondolatainak jobb megértéséhez. Úgy tűnik igaza van Angyalosinak, amikor — megint Barthes nyomán — kifejti, mennyire hozzátartozik a szerző testies jelenléte a műhöz. Másrésztől viszont a könyvek olvasása nagyon sok tekintetben gazdagította bennem Angyalosi személyiségének képét — ha kifejezett meglepetésekkel nem is szolgált. Bizonyos motívumait ma határozottan jobban értem.

⁶ Értsd: egyetlen ember sem. Nagy E nincsen.

⁷ „Barthes sem tett mást, mint hogy a lehető legkomolyabban próbálta megélni a szövegirodalmat, és igent mondani rá; de amint rájött, hogy ez maradéktalanul sohasem fog sikerülni, csendesen odébbállt...” — írja Angyalosi.

⁸ „Az utolsó Barthes-könyvet itt (most mindegy, hol van ez az itt — V.M.) komolyan fenyegeti az a veszély, hogy gondolatmenete valamilyen *sopánkodó kultúrkritikába* csap át. Szerencsére ez mégsem következik be.” — írja.

⁹ Hogy így látja, régen tudom. Hogy ezt ilyen sokféleképpén és ilyen plasztikusan tudja körüljárni és körülfogalmazni, azt a két könyv mutatta meg nekem.

¹⁰ A csodaszépen szerkesztett és kiadott tanulmánykötet egyetlen hibája, hogy az esetek többségében nem lehet megtudni, milyen alkalomból születtek az egyes írások. Nem tudom, hogy a Kakukk Marcit csak úgy írta vagy...

¹¹ Gergelytől tudom, hogy majd két évtizeddel ezelőtt írt egy tanulmányt a „nyitott személyiségről”: ott próbálta meg először felvázolni itt elemzett elképzeléseit. Ezt nemcsak azért tartottam szükségesnek megjegyezni, mert quasi igazolja, hogy Angyalosi már jóval a Barthes tanulmányok előtt szerette volna megfogalmazni (hogy ez mennyiben sikerült is neki akkor, nem tudjuk) azt, amit a Barthes-könyvben és tanulmányaiban megfogalmazott, hanem azért is, mert maga ez a nagyon „testies” terminus az előttem fekvő két könyvben nem szerepel. A „nyitott személyiség” fogalma nagyon emlékeztet engem Patočka „nyitott lélek” fogalmára, azzal a nagyon fontos különbséggel azonban, hogy az utóbbiból hiányzik az a bizonyos testiesség. Ott a zártság és a nyitottság csupán intellektuális viszonyulás, míg Angyalosinál a személyiség nyitottsága magatartás, viszonyulásmód vagy még annál is több: létmód.

¹² Mert, talán paradoxul hangzik, de két azonos centrumú valami lehet hasonló, két centrum nélküli azonban nem. Az ürességek nem hasonlíthatók össze.

¹³ Gergely egy beszélgetés során azt mondta, hogy tán olyan mint az amőba. Amint az értelmező szótár is állítja, az amőbák alakjukat változtató egysejtű állatok. A hasonlat nagyon érzékletes, de csak ami a határokat illeti. Ha sejt, akkor ugyanis van magja. A nyitott személyiségnek meg nincsen. Nem több magja van, több centruma, hanem nincs magja: az egyetlen centrum ugyanis üres. Tehát nem amőba. Inkább olyan formákra hasonlít, melyeket apró kis gyöngyökből álló nyaklánc segítségével tudunk egy sík felületen megformázni.

¹⁴ Már itt megjelenik „a nyelv instrumentális felfogásának ingerült elutasítása”.

¹⁵ Persze, hogy az igazság pluralitása — nem akartam leírni ezt a szót, nagyon elinflálódott, de itt nem tudtam megkerülni — a baloldalról jött. Persze, hogy ere-

detileg csakis a hatalmon lévők diskurzusának megkérdőjelezésére szolgált, hogy azután 'a hatalom igazságának objektívitasával' a baloldal a maga 'igazán' objektív, jóllehet pártos igazságát állítsa szembe. Barthes azonban fokozatosan belátja, hogy 'az igazságok harca mint hatalmi harc' koncepciója csak addig lehet pluralista, amíg nem a hatalom pozíciójából mondatik ki. Angyalosi a könyv függelékeként részleteket közöl a *Roland Barthes Roland Barthes-ről*ből, s ott „*Mire jó az utópia?*” címszó alatt a következőket olvashatjuk: „[...] *Az írás nulla fokában* a (politikai) utópia egyfajta társadalmi univerzalizálás (naiv?) formájában jelenik meg, mint-ha ugyan az utópia nem lehetne más, mint a jelenlegi rossz szöges ellentéte, mint-ha a megosztottságra a későbbiek folyamán csak az osztatlan egység lehetne a válasz; ám azóta létrejött egy pluralista filozófia, még ha némiképp megfoghatatlan is, és teli van buktatókkal; ez a filozófia szembeszegül az eltömegesedéssel, a különbözőségek irányába tart, vagyis nagyjából fourier-ista; a továbbra is fenntartott utópia tehát olyan, végtelenül sok részre felparcellázott társadalom elképzelését jelenti, amelynek a megosztottsága nem szociális, következésképp nem lenne konfliktusos.” (Angyalosi Gergely fordítása)

¹⁶ Az idézet a *Roland Barthes Roland Barthes-ről*ből való, ezért a harmadik személy.

¹⁷ Egyik sem elemzi Derridát. Az első Derrida budapesti látogatásának egy epizódját meséli el, a másik Orbán Jolán *Derrida írás-fordulata* című könyvéről szóló kritika.